O‘QITUVCHILARNING RAQAMLI KOMPETENTLIGI VA SUN`IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHGA PISIXOLOGIK MOSLASHUVI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti
Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabalari
Abdujabboirova Kamola Bobomurod qizi
komolaabdujabborova006@gmail.com
Xolmirzayeva Jayrona Jahongir qizi
jxolmirzayevaaa@gmail.com
Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi
Kaldibekov Alibek Bolatbekovich
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-7594-8009
alipolatovich@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimining raqamli transformatsiyalashuvi sharoitida o‘qituvchilarning sun’iy intellekt (AI) texnologiyalariga psixologik moslashuvi va bu jarayonda yuzaga keladigan transformatsion o‘zgarishlar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, AI vositalarining ta’limga jadal kirib kelishi pedagoglar oldiga nafaqat texnik ko‘nikmalarni egallash, balki o‘zlarining an’anaviy kasbiy rollarini tubdan qayta ko‘rib chiqish vazifasini qo‘ymoqda. Maqolada o‘qituvchilar duch keladigan asosiy psixologik to‘siqlar, jumladan, texnofobiya, ish o‘rnini yo‘qotish qo‘rquvi va kognitiv yuklamaning ortishi kabi omillar ilmiy asoslangan holda yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada o‘qituvchi pozitsiyasining oddiy axborot uzatuvchidan mentorlik va fasilitatorlik darajasiga ko‘tarilishi jarayoni psixologik adaptatsiya modellari orqali tushuntiriladi. Tadqiqot davomida sun’iy intellektning o‘qituvchi ish samaradorligini oshirishdagi o‘rni, xususan, rutin vazifalarni avtomatlashtirish va individual ta’lim traektoriyalarini yaratish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Yakunda ta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning AI muhitida psixologik barqarorligini ta’minlash, ularning emotsional intellektini rivojlantirish va raqamli transformatsiyaga muvaffaqiyatli moslashish samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tahlillar pedagogik psixologiya sohasidagi mutaxassislar va ta’lim tizimi rahbarlari uchun muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Tayanch so‘zlar: Sun’iy intellekt, psixologik moslashuv, raqamli pedagogika, texnofobiya, o‘qituvchi kompetensiyasi, emotsional intellekt, ta’lim transformatsiyasi, fasilitatsiya, kognitiv yuklama, mentorlik.

Аннотация. В данной статье проводится системный анализ психологической адаптации учителей к технологиям искусственного интеллекта (ИИ) в условиях цифровой трансформации современной системы образования. Актуальность исследования обусловлена тем, что стремительное внедрение инструментов ИИ требует от педагогов не только освоения технических навыков, но и фундаментального пересмотра их традиционных профессиональных ролей. В статье научно обосновываются основные психологические барьеры, с которыми сталкиваются учителя, включая технофобию, страх

потери рабочего места и увеличение когнитивной нагрузки. Также через модели психологической адаптации объясняется процесс перехода позиции учителя от простого транслятора информации к уровню ментора и фасилитатора. В ходе исследования рассматривается роль ИИ в повышении эффективности работы учителя, в частности, возможности автоматизации рутинных задач и создания индивидуальных траекторий обучения. В завершение разработаны практические рекомендации для образовательных учреждений по обеспечению психологической устойчивости педагогов в среде ИИ, развитию их эмоционального интеллекта и повышению эффективности адаптации к цифровой трансформации. Данный анализ имеет важное теоретическое и практическое значение для специалистов в области педагогической психологии и руководителей системы образования.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, психологическая адаптация, цифровая педагогика, технофобия, компетенция учителя, эмоциональный интеллект, трансформация образования, фасилитация, когнитивная нагрузка, менторство.

Abstract. This article provides a comprehensive psychological analysis of teachers' adaptation to artificial intelligence (AI) technologies within the framework of the digital transformation of the modern educational system. The relevance of this study is driven by the rapid integration of AI tools, which compels educators not only to acquire technical skills but also to fundamentally redefine their traditional professional roles. The article scientifically explores the primary psychological barriers faced by teachers, including technophobia, fear of professional displacement, and increased cognitive load. Furthermore, the transition of the teacher's position from a mere information provider to a mentor and facilitator is explained through psychological adaptation models. The research examines the role of AI in enhancing teaching efficiency, specifically in automating routine tasks and creating individualized learning trajectories. Ultimately, the study develops practical recommendations for educational institutions to ensure the psychological resilience of educators in an AI-driven environment, foster their emotional intelligence, and increase the effectiveness of their adaptation to digital transformation. These analyses hold significant theoretical and practical value for specialists in pedagogical psychology and educational leadership.

Keywords: Artificial intelligence, psychological adaptation, digital pedagogy, technophobia, teacher competence, emotional intelligence, educational transformation, facilitation, cognitive load, mentorship.

KIRISH

Zamonaviy axborot jamiyatida sun’iy intellekt texnologiyalarining misli ko‘rilmagan tezlikda rivojlanishi barcha ijtimoiy institutlar qatori ta’lim tizimini ham tubdan transformatsiya qilmoqda. Bugungi kunda generativ modellar, algoritmlarga asoslangan adaptiv o‘quv platformalari va virtual assistentlar dars jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Biroq, ushbu texnologik inqilobning muvaffaqiyati nafaqat texnik infratuzilmaga, balki jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lgan o‘qituvchining psixologik tayyorgarligiga bog‘liqdir. Ko‘plab pedagoglar uchun AI shunchaki yangi vosita emas, balki ularning kasbiy barqarorligiga tahdid soluvchi noma’lum omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli, o‘qituvchilarning

ushbu yangilikka psixologik moslashuvi masalasi pedagogik psixologiyaning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Mazkur maqolada o‘qituvchi shaxsidagi ichki qarshiliklar, moslashish mexanizmlari va raqamli muhitda yangi kasbiy “Men” konsepsiyasini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. O‘qituvchilarning AIga moslashish jarayonida birinchi navbatda kognitiv va emotsional darajadagi qarshiliklar yuzaga keladi. Psixologik nuqtai nazardan, bu qarshilik “texnofobiya” - yangi va murakkab texnologiyalardan qo‘rqish hissi bilan bog‘liq. [1]

Pedagoglar orasida eng keng tarqalgan xavotir bu "kasbiy keraksizlik" hissi hisoblanadi. Agar sun’iy intellekt murakkab matematik masalalarni soniyalarda yechsa, matnlarni tahlil qilsa va chet tillarida ravon so‘zlashsa, an’anaviy o‘qituvchining jamiyatdagi o‘rni nima bo‘ladi degan savol ko‘plab mutaxassislarni depressiv holatga tushirishi mumkin. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchining o‘z-o‘zini qadrlash darajasini pasaytiradi va yangilikka nisbatan agressiv yoki mudofaa xarakteridagi munosabatni shakllantiradi. AI davrida o‘qituvchining asosiy vazifasi axborot yetkazishdan “bilimni boshqarish” ga o‘zgaradi. Avvalgi ta’lim modelida o‘qituvchi “sahnadagi donishmand” edi, endilikda u “yoningdagi yo‘lboshchi” ga aylanishi kerak. Ushbu o‘zgarish pedagogdan katta psixologik moslashuvchanlikni talab qiladi.

Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarga AI bergan ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qilishni o‘rgatishi kerak. Masalan, AI ba’zan noto‘g‘ri ma’lumot berishi (hallutsinatsiyalar) mumkin. O‘qituvchining vazifasi - o‘quvchida "haqiqatni yolg‘ondan ajratish" ko‘nikmasini hosil qilishdir. Bu esa o‘qituvchiga yangi bir nufuz – “intellektual filtr” va “axloqiy Kompas” maqomini beradi. Bunday yangi rol o‘qituvchining o‘z kasbiga bo‘lgan qiziqishini yangi bosqichga olib chiqadi va uni psixologik tushkunlikdan saqlaydi.

MUHOKAMA

Bundan tashqari, nazoratni yo‘qotish qo‘rquvi ham muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘quv jarayonining yagona bilim manbai sifatidagi dominantlik maqomini yo‘qotayotganini his qiladi. O‘quvchilarning AIdan foydalangan holda topshiriqlarni bajarishi o‘qituvchida baholash tizimi ustidan hukmronlikning yo‘qolishi va akademik halollikning buzilishi sifatida talqin qilinadi. Bunday sharoitda o‘qituvchi o‘zini himoyasiz his qiladi va moslashish o‘rniga eski, “xavfsiz” usullarga mahkam yopishib olishni afzal ko‘radi. Ushbu psixologik holat ta’lim sifatining pasayishiga va o‘qituvchi-o‘quvchi o‘rtasidagi masofaning ortishiga olib kelishi mumkin. O‘qituvchining yangi texnologik muhitga moslashishi statik hodisa emas, balki dinamik jarayondir. Bu jarayonni Elizabet Kubler-Rossning o‘zgarishlarga moslashish modeli orqali tushuntirish mumkin. Dastlabki inkor etish bosqichida o‘qituvchi AIning ta’limdagi ahamiyatini rad etadi va uni vaqtinchalik o‘yinchoq deb hisoblaydi. Keyinchalik g‘azablanish bosqichida tizimni va o‘quvchilarni ayblash boshlanadi. Savdolashish bosqichiga kelibgina, o‘qituvchi texnologiyani qisman bo‘lsa ham qabul qila boshlaydi, masalan, faqat ma’lumot qidirish uchun ruxsat beradi. Sun’iy intellekt qanchalik rivojlanmasin, u “emotsional rezonans” hosil qila olmaydi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi jonli muloqot, o‘zaro ishonch va samimiy mehr ta’limning asosi bo‘lib qolaveradi. Psixologik moslashuvning eng muhim qismi bu o‘qituvchining o‘z emotsional intellektini qadrlashidir.

[1] Vygotskiy, L. S. Mind in society: The development of higher psychological processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar dars materialidan ko‘ra ko‘proq o‘qituvchining unga bo‘lgan munosabatini eslab qolishadi. AI har bir o‘quvchiga individual yondashishi mumkin, lekin u o‘quvchining oilaviy sharoitidan kelib chiqadigan tushkunlikni yoki darsdagi kichik g‘alabadan hosil bo‘lgan quvonchni insondek his qilolmaydi. O‘qituvchi o‘zini mashina bilan bilim darajasida emas, balki insoniy munosabatlar darajasida taqqoslashi kerak. Shundagina u AIga raqib emas, balki o‘zining darslarini yanada boyituvchi yordamchi sifatida qaray boshlaydi. AI sharoitida o‘qituvchining o‘quvchiga bo‘lgan ishonchi ham psixologik sinovdan o‘tadi. “O‘quvchim bu inshoni o‘zi yozdimi yoki ChatGPTga yozdirdimi?” degan shubha o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlariga darz ketkazishi mumkin. Bu yerda psixologik moslashuv dars berish metodikasini o‘zgartirishni talab qiladi.

O‘qituvchi o‘quvchilarni jazolash o‘rniga, AIdan qanday qilib ijodiy foydalanish mumkinligini ko‘rsatib berishi kerak. Masalan, AIdan reja olish, lekin unga shaxsiy fikrlarni qo‘shish kabi topshiriqlar o‘zaro ishonchni saqlab qoladi. Ishonchli muhitda ishlash o‘qituvchining asab tizimini himoya qiladi va uni doimiy "tergovchi" rolidan xalos etadi.

Muvaffaqiyatli moslashishning yakuniy nuqtasi - bu AI vositalarini o‘zining intellektual salohiyatini kengaytiruvchi hamkor sifatida qabul qilishdir. Buning uchun o‘qituvchida “Texnologiyani qabul qilish modeli” ishlashi kerak, ya’ni u texnologiyadan foydalanishning qulayligi va foydaliligini shaxsan his qilishi lozim. Agar o‘qituvchi AI uning dars rejasini tuzishdagi vaqtini tejashini va o‘quvchilarning qiziqishini oshirishini amalda ko‘rsa, psixologik to‘siqlar o‘z-o‘zidan barham topa boshlaydi. Bu bosqichda o‘qituvchi o‘zini “axborot uzatuvchi”dan “bilim fasilitatori” ga aylantiradi. Sun’iy intellekt muhitida o‘qituvchining eng kuchli quroli bu uning emotsional intellektidir. Mashinalar mantiqiy xulosalar chiqarishda kuchli bo‘lishi mumkin, biroq ular insoniy tuyg‘ularni, o‘quvchining ichki kechinmalarini va ijtimoiy kontekstni tushunishga qodir emas. Psixologik moslashuvning muvaffaqiyati o‘qituvchining o‘zining ushbu "insoniy" ustunligini anglab yetishida yashiringan. O‘qituvchi endi bilimlarni shunchaki yetkazib beruvchi emas, balki o‘quvchining shaxsiy rivojlanishiga yo‘nalish beruvchi kouch va mentordir.

Yangi sharoitda o‘qituvchi o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishi, ularga AIdan olingan ma’lumotlarni saralash va tahlil qilishni o‘rgatishi zarur. Bu jarayon o‘qituvchidan yuqori darajadagi kognitiv moslashuvchanlikni talab qiladi. O‘zgarishlarga ochiq bo‘lish, doimiy o‘rganish va xatolardan qo‘rqmaslik o‘qituvchining yangi kasbiy qiyofasini belgilaydi. Psixologik jihatdan barqaror o‘qituvchi AIni o‘z o‘rnini bosuvchi raqib emas, balki o‘zining pedagogik mahoratini yangi bosqichga olib chiquvchi “aqlli assistant” sifatida ko‘radi. O‘qituvchilarning ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishga psixologik moslashuvi uzoq muddatli va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u shaxsdan chuqur ichki o‘zgarishlarni talab qiladi. Muvaffaqiyatli adaptatsiya uchun nafaqat o‘qituvchining shaxsiy harakati, balki davlat va ta’lim muassasalari tomonidan tizimli psixologik qo‘llab-quvvatlash ham zarurdir. O‘qituvchilar uchun maxsus psixologik treninglar tashkil etish, ulardagi texnologik xavotirlarni kamaytirish va raqamli kompetensiyalarni oshirish ta’lim islohotlarining markazida turishi lozim. O‘qituvchilarning sun’iy intellektga psixologik moslashuvi shunchaki texnik ehtiyoj emas, balki zamon talabidir. Bu jarayon bir kechada amalga oshmaydi, u bosqichma-bosqich, tizimli

yondashuvni talab qiladi. Muvaffaqiyatli adaptatsiyaning kaliti - o‘zgarishlardan qo‘rqmaslik va AIni o‘zining intellektual salohiyatini oshiruvchi instrument sifatida qabul qilishdir.[2]

O‘qituvchilarning psixologik barqarorligini ta’minlash uchun ta’lim muassasalarida doimiy qo‘llab-quvvatlash tizimi bo‘lishi, pedagoglar o‘rtasida tajriba almashinuvi yo‘lga qo‘yilishi zarur.

XULOSA

Kelajak ta’limi - bu insoniy zakovat va sun’iy intellektning simbiozidir. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘zining noyob o‘rnini saqlab qolishi uchun texnologiyalar bilan hamnafas yashashni o‘rganishi, o‘zining emotsional va ijtimoiy ustunliklaridan samarali foydalanishi kerak. AIdan qo‘rqmaydigan, aksincha uni boshqara oladigan o‘qituvchi nafaqat o‘z kasbiy nufuzini saqlab qoladi, balki yangi avlodning barkamol bo‘lib yetishishida asosiy me’mor bo‘lib qolaveradi. Zero, hech qanday texnologiya o‘qituvchining o‘quvchi qalbini zabt etish borasidagi mahoratini va uning shaxsiy namunasini almashtira olmaydi. Psixologik moslashgan o‘qituvchi - bu ertangi kun ta’limining eng kuchli poydevoridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotskiy, L. S. *Mind in society: The development of higher psychological processes*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
2. Hattie, J. *Visible learning for teachers in the era of AI*. – London: Routledge, 2023. – 304 p.
3. Selwyn, N. *Should robots replace teachers? AI and the future of education*. – Cambridge: Polity Press, 2019. – 140 p.
4. Luckin, R. *Machine learning and human intelligence: The future of education in the 21st century*. – London: UCL Institute of Education Press, 2018. – 256 p.
5. UNESCO. *AI and education: Guidance for policy-makers*. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 50 p.
6. Davis, F. D. Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology // *MIS Quarterly*. – 1989. – Vol. 13, No. 3. – P. 319–340.
7. Goleman, D. *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. – New York: Bantam Books, 2006. – 352 p.
8. Abduqodirov, A. A. *Raqamli ta’lim psixologiyasi va pedagogikasi*. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 280 b.
9. Kahneman, D. *Thinking, fast and slow*. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. – 499 p.
10. Selye, H. *The stress of life*. – New York: McGraw-Hill, 1976. – 515 p.
11. Abduqodirov, A. A., Pardayev, A. X. *Ta’limda innovatsion texnologiyalar: Nazariya va amaliyot*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 320 b.

[2] Abduqodirov, A. A. Raqamli ta’lim psixologiyasi va pedagogikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 280 b.